

За тракийския конник, Св.Георги и Мадарския конник

Любомир Цонев, 22.04.2008

- I -

Моето мнение за каменните конници

Занимавах се доста време с тракийската древност и неусетно стигнах и до тракийския конник. От него пък се сетих за Мадарския. Постарах се лично за себе си, съвсем непредубедено да си изясня връзките между тези значителни явления на изкуството по нашите земи. Затова съзнателно не четох предварително никакви научни досегашни студии по въпроса.

Моят подход се основава върху представите ми за школа, традиция и приемственост в изкуството. Смятам, че тези фактори са изключително дълготрайни и устойчиви. Смятам, че създаването и налагането на значителен нов образ в изкуството е резултат от усилията на множество творци десетилетия и векове наред.

Да разгледаме от тези изходни позиции **къде, доколко и как** се създава образ на конник-ловец в периода от -5 до +5 век в Европа.

(1) Древногръцката традиция.

Цялата изобразителна култура, която определя изкуството в Европа за 2 хиляди години напред – хора, животни (в частност коне), медузи, крилати коне, войни и т.н. – се създава в Древна Гърция в периода на разцвета 6-2 в . пр.Хр. Важно е да се съзнава, че такава прекрасна и богата галерия от ОБРАЗИ с реалистичен характер не се появява лесно. Тя е резултат от упорит труд в продължение на цели векове и резултат от приемственост между доста поколения творци. Тогава скити, траки и т.н. **наоколо** не са правели изкуство в такива огромни размери, толкова дълго време, от такъв реалистичен характер и от такава висока класа! Тогава дори керамиката на околните племена (вкл. Траките) е доста примитивна в сравнение с древногръцките вази.

В Гърция възникват както образи на коне, така и на конници. Ритоните с форма на коне, които се откриват в Тракия, са по гръцки модел. В това няма нищо лошо – просто траките са оценили прекрасните художествени постижения на своите даровити съседи. В областта на изкуството няма място за завист: някои го могат, други – не. Но в Древна Гърция НИКОГА ОБРАЗЪТ НА КОННИК не е добивал толкова доминиращо място, както в Тракия!

Конникът никога не е бил в центъра на гръцкото изкуство (макар че е присъствал там, например в прочутия Пергамски олтар, който днес се пази в Берлин).

(2) Древноримската традиция

В Рим се създават малобройни конни портрети на императорите, които имат съвсем различен изобразителен стил - съвсем опростен, строг, хвалебствен, статичен, с реалистично лице на ездача, без включване на други животни или

хора край конника. Римският конник е портрет на император, а не образ на ловец-божество. Римските кръгли скулптури никога не са се множили до хиляди, както се случва с тракийския конник. Това са били лични паметници и са се издигали в центровете на някои по-големи градове. Никога не са били центрове на хиляди светилища, никога не са изобразявали митични фигури, каквато е ролята на барелефите с тракийския конник.

(3) Тракийската традиция

В първите векове на ерата след Христа (2-4 в.сл.Хр.) в Тракия са създадени над 4 000 неголеми каменни релефа с образа на конника!!! Конникът от тракийски тип винаги е участник в ловна сцена: конникът-ловец с копие в ръка, съпровождат го понякога пеши помощник и куче, убива някакво животно-жертва. **Такава сцена изобщо не е специфична не само за Древна Гърция, но и за Древния Рим.**

Именно траките употребяват огромно духовно усилие, концентрират цялата си духовна енергия в началото на новата ера, за да създадат и за да наложат в изкуството и в живота образа на конника. Той – според мен – е същественият тракийски принос в човешката ИЗОБРАЗИТЕЛНА култура. Друг е въпросът, че ние сигурно никога няма да разберем какво именно съдържание тогавашните траки са влагали в този образ. Но е очевидно, че те са били ОБСЕБЕНИ от него! Той е дал израз на някакви техни възжелания, които са идвали от дълбочината на душата им. Усещали са го като някаква еманация на всичките им стремежи, като израз на същността им. Уповавали са се на него. Хилядократно му изобразяване има характер на обожествяване, на очакване на Спасител, на трескав духовен порив, на някаква емоционална стихия, която повлича неумолимо, на трансцендентален унес.

Нещо повече. Траките – в резултат на вековни непрекъснати усилия - са вписали образа на конника-ловец в християнския пантеон и то доста време преди старите българи да минат Дунав и да населят днешните си земи, включително и околностите на Мадарското плато.

По стечение на обстоятелствата именно в първите векове на новата ера в римската провинция Палестина се ражда християнството, което се разпространява през Мала Азия към Европа. Тогава се създава и пантеонът от светии, които рамкират Евангелието, без да са част от него. Тогава доста езически народи дават своя принос в доразвиването и обогатяването на християнското учение и вяра. Християнският образ на Св.Георги **НЯМА ОТКЪДЕ ДА СЕ Е ВЗЕЛ, ОСВЕН ОТ ТРАКИЙСКИТЕ ЗЕМИ И ПЛЕМЕНА. В рамките на късната Римска империя няма други племена, които да създават подобен герой и подобен ОБРАЗ.**

Заедно с образа на *Добрия пастир*, който води началото си от магичния омиротворителен музикант Орфей и се превръща в олицетворение на *Спасителя като Пастир* в християнската идеология, конникът-първообраз на св.Георги е *вторият съществен тракийски принос в новата вяра*, в

нейното обогатяване с местно съдържание, без което тя би останала твърде абстрактна, безплътна. Да си представим само колко опростено би било християнството, ако около каноничните текстове и герои не бе възникнал именно в първите векове от новата ера цял сонм от МЕСТНИ светци и светици, от мъченици и борци за вярата! В това обогатяване имат принос най-различни народи, дори с риск да бъдат обявени за еретици от официалния църковен клир. Ценното е там, че образът на Св.Георги, макар и създаден от локално население – балканските траки – добива много по-широко разпространение!

(4) Старобългарска традиция- има ли я?

Малко по-късно (6-7в. сл.Хр.) по нашите земи се появяват т.н. аспарухови българи. Те също са конен народ. Някъде по време на тяхното пристигане край Мадара се появява фантастично красив и могъщ релеф – на Мадарския конник. Релефът и издялан на скалата очевидно майсторски, от човек, който носи вековна традиция на майсторлък и на образна култура. Издялан е на наклонена скална плоскост, под скален навес, който да го пази от атмосферните разрушителни влияния. Точно така са издялани хилядите скални трапецовидни ниши в Източните Родопи (към 4-5 000!), които са с тракийски или предтракийски произход.

За древните българи знаем доста малко и то предимно спекулативни неща. Тракийската материална култура от периода 5в.пр.Хр.-5в.сл.Хр. е пред очите ни, можем да разсъждаваме върху нея. Докато старобългарската материална култура от същия период поне за мене е съвсем неизвестна. Доколкото знам, старите българи НИКЪДЕ ПО МЕСТАТА, КЪДЕТО СА ЖИВЕЛИ ДОТОГАВА, не са ни оставили каквито и да е следи, че могат да ваят РЕАЛИСТИЧНИ ОБРАЗИ ВЪРХУ КАМЪК , още по-малко хора, коне и конници-ловци!!!

Докато именно това е същината на цялата художествена традиция и култура по тракийските земи в продължение на предходните 4-5 века!

ИЗВОДИ:

Позволявам си да твърдя следното:

(А) Мадарският конник не само че не е, ТОЙ ПРОСТО НЕ МОЖЕ ДА БЪДЕ произведение на древните българи. Той може да бъде изваян от местните траки – само те са имали нужната вековна традиция както за дялане върху скали, така и за изобразяване на конник. Само те – измежду всичките народи, населявали Римската империя, са създали ХУДОЖЕСТВЕНИЯ ОБРАЗ, ИДЕЯТА за могъщия конник-ловец, който има характер на божество. В такъв смисъл Мадарският конник е КУЛМИНАЦИЯ на образа И на идеята за тракийския конник, идея, която местното население е създадо, культивирало и носило толкова дълго у себе си.

(Б) От друга страна конникът се оказал толкова близък по дух на древните българи, че те веднага са го приели, припознали, открили са в него нещо, което е

било близко до тяхното светоусещане. Затова са го изпъстрили със своите надписи, според които това бил кан Омуртаг или някой друг техен водач.

Изглежда, че траки и българи са имали дълбоко духовно родство – образът на конника, който траките създали, се оказал изключително близък, по сърце и наridoшлите българи. Мадарският конник се превърнал в нещо като ФАКЛАТА НА ИСТОРИЧЕСКАТА ЩАФЕТА: траките – постепенно губейки първенството си на историческата сцена - го създават и го завещават, предават го на дошлите отвъд Дунав в техните земи българи, заедно с **онзи духовен преход от езичество към християнство, поради който тракийският конник се превръща в Св.Георги.**

(В) За забелязване е, че НИКОГА ВЕЧЕ в по-късно време, когато българите са се превърнали в доминиращ етнос по днешните ни земи, НЕ СЕ Е ПОЯВИЛ ИЗОБЩО ПОДОБЕН СКАЛЕН ОБРАЗ!!! Ако навремето българи бяха създали Мадарския релеф, нищо не би им пречило да ваят подобни релефи и по-късно, в славните си могъщи времена, за да възвеличават своите вождове, канове и т.н. А всъщност по тяхно време ИМЕННО ТРАКИЙСКИЯТ ЕТНОС е онзи, който губи своята сила и историческо влияние и залязва (вероятно претопен демографски).

- II -

ДОПЪЛНЕНИЕ: Илюстрации за пояснение и сравнение

Снимките са взети съответно от следните източници:

1) Мадарският конник – История на България, т.2, изд. на БАН, С 1981.

2) Образите на тракийския конник са преснимани от студията Gawril Kazarow “Die Denkmäler des Thrakischen Reitergottes in Bulgarien” (Tafelband), 1938,

препубликувана фототипно в Университетска библиотека № 390 „Гаврил Кацаров, Избрани съчинения, том II”, Университетско издателство „Св.Климент Охридски”, С 2004.

Най-напред да поразгледаме Мадарския конник, като не изпускаме факта, че е в доста лошо, практически нечетливо състояние в детайлите:

Фиг.1

Обръщам внимание върху следните елементи:

- (а) Походката на коня – спокойна, не е галоп.
- (б) Кучето и второто животно под него. (Куче или жертва на лова? Във всеки случай конникът не му обръща внимание, не го ловува, а го подминава.)
- (в) Спокойната изправена стойка на конника.
- (г) Конникът има седло и – макар и да не се вижда добре – стремена. Конят сякаш има юзда. Някои виждат и стремена, аз не виждам.
- (д) Главата на конника е обърната към зрителя. Главата на коня сякаш също.
- (е) Ръцете на конника са отпуснати върху гърба на коня.

Сега да съпоставим Мадарския скален релеф с някои от наличните релефи на тракийския конник върху каменни плочи, открити по днешните български земи до 1930 година, които са обхванати от студията на Кацаров. За голямо съжаление не знам да се е появила подобна студия наскоро, която да включи и новооткритите образци. Вглеждаме се в различните елементи и варианти.

/А/

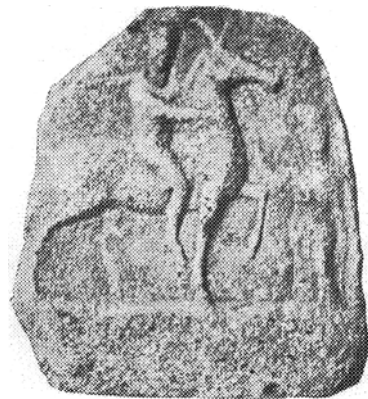
Фиг.2

Фиг.3

Тук е намерена гордата, спокойна походка на коня. Конникът е с наметка (хламида).

/Б/

Фиг.4

Фиг.5

Тук наблюдаваме варианти при изобразяването на дрехата на конника - или е почти незабележима, или наподобява пълноценно бойно облекло. Дясната му ръка може да е вдигната или отпусната върху коня. Тя може да носи копие (вертикално вдигнато или хоризонтално), но може и да няма копие. Главата на коня може да е изправена или наведена надолу.

/В/

Фиг.6

Фиг.7

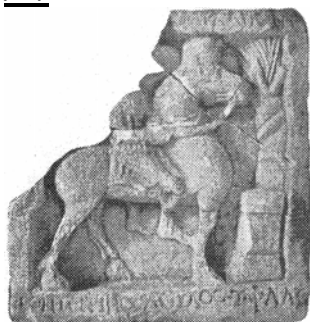
Фиг.8

Тук се вижда как са търсени различни композиционни варианти с придружаващи животни. Те са две, едното е сигурно ловно куче. Другото животно може да е глиган (типична плячка за тракийските царе!), лъв, елен (също типично тракийска царска жертва!), бивол, а на места не е ясно какво е точно. Общо взето двете животни са разположени между краката на коня, под него. Това е естествено за малка рамкирана сцена – композицията трябва да е компактна, затворена. Докато при Мадарския конник върху скалата пространството не е ограничено – затова кучето може да се разположи и зад коня.

Понякога около тракийския конник има една или дори две човешки фигури (жена, мъж), дори втори конник(!).

Конят на тракийския герой понякога има юзда, понякога - не. Главата на коня му **винаги** гледа напред – поне в находките до 1930, дадени от Кацаров. Докато главата на Мадарския конник сякаш гледа към зрителя. Лицето на самия тракийски конник е обърнато или напред, или към зрителя.

/Г/

Фиг.9

Фиг.10

Фиг.11

Фиг.12

На много релефи тракийският конник очевидно е без седло, с къса дреха. Но също така на доста релефи той има дреха, която в някои случаи е изобразена така, че напомня (без да е сигурно!) седло.

Бихме могли да обобщим два извода:

- (1) В релефите върху плочи тракийските майстори непрестанно търсят и изпробват нови композиционни похвати, като създават значително разнообразие на детайлите, оставайки в рамките на общата схема.
- (2) Специфични за Мадарския конник остават два белега:
 - вероятното наличие на седло и (може би!) стремена
 - обръщането на конската глава към зрителя.

Някои може да тълкуват тези особености като онези съществени отлики, които свидетелстват, че конникът бил не тракийска, а старобългарска творба. За мене подобен силен извод е пресилен и нелогичен.

На фона на грамадния брой творчески експерименти и варианти на тракийския конник, правени през различно време, подобни белези спокойно могат да се разглеждат като поредните творчески търсения.

- III -

Обзор на съществуващите мнения

Едва след горните разсъждения – според мен достатъчно правдоподобни – рекох да поразгледам какви мнения битуват по въпроса днес. Давам ги тук предимно за справка – нямам за цел да дискутирам и да налагам мнение. Мнението си изразих по-горе и всеки читател може да се ориентира сам и да заеме свое лично становище.

Не правя тотален обзор на всичките оригинални публикации. Избирам две публикации, които смятам за представителни.

Най-напред книгата „**Повече от 100 археологически открития в България**”, изд. Фют, С 2005. Авторският колектив е съвсем сериозен и внушителен: Станислав Станилов, Бони Петрунова, Андрей Аладжов.

Какво четем в тази книга за Мадарския конник (стр.103)? Подчертаването е мое.

...ясно се вижда, че ездачът има дълга коса, обут е в широки панталони, на гърба си носи вероятно колчан със стрели, а кракът му е пъхнат в стреме. Около него има три, също доста разрушени от ерозията, старобългарски надписа на гръцки език. ...Мадарският конник е открит през 1872г. от Феликс Каниц. Оттогава в науката се водят постоянни спорове за това какво изобразява релефът. Времето и природата са нанесли поражения върху изображението. Повод за разногласия е и фактът, че липсват подобни паметници, което затруднява сравненията по аналогия. Някои изследователи смятат Мадарския конник за тракийско божество – конника Херос, Дарзалас или

Артемида-Бендида. Има дори хипотеза, че е изображение на персийския цар Дарий. Други учени са убедени, че на скалата е увековечен някой от българските ханове – Аспарух, Тервел, Крум или Омуртаг. Според най-новите предположения релефът изобразява героя-конник от митологията на степните народи, сред които са и прабългарите. Предполага се също, че на скалите може би е изсечен техният небесен бог Тангра. Безспорно е, обаче, че релефът е изсечен след VII век... Мадарският конник задава множество въпроси, на които учените все още нямат еднозначен отговор. ... Защо Конникът – победител на лъва, остава единствен по рода си паметник в продължение на почти два века езичество? Защо в земите, които българите владеят през средните векове, изобщо не са намерени паметници със сюжет „конник, придружен от куче, убива лъв“? Ако релефът е паметник на езическия култ, защо не е бил унищожен след покръстването, когато всички светилища на старите божества били съборени?

Ще си позволя малък и беззлобен коментар по подчертаните пасажи.

- (1) Не бих казал, че който и да е детайл от Мадара се вижда ясно. Не само днес.
- (2) Няма причини да смятаме, че надписите са правени от създателите на скалния релеф и дори по времето на създаването му. Има доста паметници, надписани от потомци.
- (3) Не знам доколко е безспорно, че скалният релеф е по-късен от VII век, но това не пречи да е дялан от тракийски майстори. В края на краищата траките не са били изтребени бързо и тотално. Ако колчанът и стрелите са показатели за времето на създаването – няма лошо. Тракийските майстори не са били безграмотни и глупави - виждали са какво става наоколо и са осъвременили детайлите в духа на времето.
- (4) На фона на студията на Кацаров, твърдението, че липсват подобни паметници за сравнение ми звучи гротескно... Срамота е да се пишат такива неща.
- (5) Конникът, победител на лъва, си е собствено тракийски образ и никак не е сигурно, че остава единствен. Единствена е неговата реализация върху скала като огромен релеф. Но съгласете се - никъде по света такива релефи не се правят лесно и често! Двата века езичество също са под въпрос. Християнството е проникнало постепенно по тракийските земи много преди аспаруховите българи да дойдат там. Споменах вече, че тракийски, а не български, произход имат ОБРАЗЪТ на Св.Георги, който убива змея, и ОБРАЗЪТ на Спасителя като Добър пастир. Няма значение, че християнизацията на траките не е еднократен държавен акт, подобно на Първото българско царство. Траките може да са били езичници през 2-3 век, но не са били варвари. Възприели са новата вяра постепенно и толкова дълбоко, че са я дообогатили значително и без държавни декрети и без фанфари. За създаването на нови образи според новата вяра е било нужно доста време и доста духовна енергия. Затова са били нужни 1-2 века художествено усилие и експериментиране.

(6) В българските земи в епохата след седми век не се появяват такива образи. Като изхождаме от моето мнение, изложено по-горе, този факт намира естествено обяснение – *не се появява именно понеже траките губят историческата инициатива и демографски се поглъщат от българите, а сюжетът е тракийски, а не български.*

(7) Не съм сигурен, че всичките езически паметници са били унищожени след покръстването на българите. От една страна ми е трудно да си представя, че до един момент нищо не е било рушено, а после набързо всичко езическо е било набързо разрушено. Нали и днес много от християнските храмове съжителстват с езически светилища? От друга страна – ако такова разрушение бе факт, той би свидетелствал за варварщината на старите българи и току-що покръстената им държава. А аз все още отказвам да приема такава мисъл въпреки поведението на доста днешни българи.

Да видим още един обзорец източник: статията „Още за Мадарския скален релеф” от проф. д-р на историческите науки (дин) Тотю Тотев, председател на Национална фондация „Мадарски конник” от в-к „Топ новини”, брой 88 (318), год. II 15 април 2008, стр. 9 и 11. Вестникът е регионален обществен всекидневник в област Шумен. Подчертаването е мое.

Официално приетото мнение за този забележителен паметник... е, че върху мадарските скали е представена триумфална сцена на български владетел от началото на VIIIв., най-вероятно Тервел (700-721). ...

архитект Сл.Дончев... стига до изводи за нейния произход върху основата на божества от пантеона на будизма ... като допуска, че наред с будистките изображения за произхода на релефа влияние са оказали и паметници на тракийския херос. ...

археологът Ж.Аладжов ... твърди, че изображението върху мадарските скали е на почитания от прабългарите и всички тюркски народи върховен бог на небето Тангра. ...

наскоро починалия проф. дин Рашо Рашев ... изразява несъгласието си с опита на Дончев да възкреси отдавна решения въпрос за връзката на Мадарския конник с изображения на тракийския херос. ... [Според проф.Рашев това е] обобщен образ на божествен владетел, върху който са сложени чертите на герой от раннобългарския епос. И тъй като последният не е стигнал до наши дни, за него може донякъде да се съди от отгласа му в сказанията на някои от съвременните тюркоезични народи на Сибир и Средна Азия. ...

На връзката на Мадарския конник с епоса на тюркските народи задържа вниманието си в последната си книга и Ст.Ваклинов. ... В съзвучие с проучванията за обобщения владетелски образ... правилно е [да се привлекат] паметници на изобразителното изкуство, илюстриращи живота и делата на конника-герой от далечната азиатска прародина на прабългарите. ... неразгаданите напълно конни изображения в

ранносредновековното изобразително изкуство от Средна Азия ... заради близостта им с Мадарския конник по отношение на общия по дух произход. ...

Проф. А. Стейн, която въвежда в научно обръщение образа на този още неразгадан изцяло средноазиатски конник, е склонна да смята, че се касае за герой, внушен от персийския фолклор. ...

Според видната московска специалистка Наталия М. Дяконова ... този конник-защитник от всичко лошо ... приспособен от будизма влиза в иконографията на редица местни божества, някои от които са се запазили до днес в ламаизма. ... иранска онова, върху която изследователите търсят възникването и правилното осмисляне на разгледания съвсем накратко тук „вълшебен конник” ...

Като прочетох тези мнения, честно казано се сащисах – нямам подходяща дума. Позволявам си няколко къси коментара по подчертаните пасажки.

(1) Самото допускане на връзка между Мадарския и тракийския конник вече се смята за окончателно изживяно и за недопустимо.

(2) Предпочита се корените на Мадарския конник да се търсят в Сибир, Средна Азия (Персия), в будизма, в ламаизма и т.н., като се пренебрегнат изцяло хилядите паметници на конник по нашите днешни земи, където преди да дойдат старите българи са живели траките поне едно хилядолетие и са създавали своя оригинална култура във взаимодействие с гръцкото класическо изкуство.

Излиза, че Мадарският конник **може да бъде старобългарски САМО АКО няма нищо общо с траките**, върху чиито земи старите българи дошли и основали държава в VII век?! Или другояче: Мадарският конник може да бъде всякакъв друг, но не и тракийски. Или другояче: Мадарският конник няма нищо общо с траките, понеже старите българи нямат нищо общо с тях. И т.н.

Май ние днес – каквито и да се смятаме по произход - се срамуваме, че българите навремето наследили чудесната култура на траките. О, болгарино, поради что се срамиш да признаеш какво си наследил? Какво лошо има в наследяването на една толкова прекрасна художествена традиция? Лошото е, ако не искаш или не успееш да я продължиш! Нима не знаеш, че нищо в изкуството не изниква лесно и върху празна земя? Нима не знаеш, че векове наред са нужни да се създадат оригинални ХУДОЖЕСТВЕНИ ОБРАЗИ И ХУДОЖЕСТВЕНА ТРАДИЦИЯ?

Май си позабравил.

Толкова от мен. Помислете!